

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРІ

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF OLDER PRESCHOOL CHILDREN IN AN INCLUSIVE SPACE

У статті обґрунтовано наукові дослідження психологічних особливостей підтримки дітей старшого дошкільного віку в інклюзивному просторі. Розкрито специфіку такої роботи з психологічних аспектів. Розглянуто мету психологічної підтримки, яка досягається основними функціями, а саме: інформаційну, спрямовуючу та розвиткову. Описано особливості, механізми та функції компенсаторних психічних утворень, які визначають завдання, розроблення принципів психологічної підтримки дітей та дають змогу більш диференційовано впливати на потенційні можливості дітей з особливими освітніми потребами. Актуальність дослідження психологічної підтримки дітей старшого дошкільного віку зумовлюється вирішенням потреби розроблення ефективних технологій розвитку особистості на різних вікових етапах її становлення. За результатами аналізу новітньої наукової літератури виокремлено та окреслено концепцію психологічної підтримки старших дошкільників в умовах інклюзивного навчання та виховання. Особливу увагу сконцентровано на адаптації старших дошкільників в умовах сучасного соціуму та спеціально організованого середовища інклюзивного навчання, урахувавши психологічну підтримку, яку надає практичний психолог закладу дошкільної освіти. Розкрито завдання щодо створення умов становлення особистості кожної дитини відповідно до особливостей її психічного, фізичного розвитку, можливостей і здібностей. Акцентовано увагу на психологічній підтримці, яку розглянуто автором через кілька аспектів, а саме як: професійну діяльність психолога; процес, що містить комплекс цілеспрямованих послідовних психологічних дій; технологію, що включає низку послідовних етапів діяльності психолога із забезпечення досягнень дітей; систему, що характеризує взаємозв'язок та взаємозумовленість змістовних елементів. Охарактеризовано основні принципи психологічної підтримки у закладі дошкільної освіти, якими керується практичний психолог. Запропоновано основні технології психологічної корекції, представлені методами, що використовуються у практиці з дітьми старшого дошкільного віку.

Ключові слова: інклюзивна освіта, спеціальна психологія, психологічна підтримка, дитина з особливими освітніми потребами, старший дошкільний вік.

The article substantiates scientific research on the psychological features of supporting older preschool children in an inclusive space. The specifics of such work from psychological aspects are disclosed. The goal of psychological support, which is achieved by the main functions, namely: informative, guiding and developmental, is considered. The features, mechanisms and functions of compensatory mental formations are described, which determine the tasks, the development of the principles of psychological support for children and allow a more differentiated influence on the potential opportunities of children with special educational needs. The relevance of the study of psychological support for children of older preschool age is determined by the need to develop effective technologies for the development of personality at different age stages of its formation. According to the results of the analysis of the latest scientific literature, the concept of psychological support of older preschoolers in the conditions of inclusive education and upbringing is identified and outlined. Special attention is focused on the adaptation of older preschoolers in the conditions of modern society and a specially organized environment of inclusive education, taking into account the psychological support provided by the practical psychologist of the preschool education institution. The task of creating the conditions for the development of each child's personality in accordance with the peculiarities of his mental and physical development, opportunities and abilities is revealed. The article focuses on psychological support, which was considered by the author through several aspects, namely: the professional activity of a psychologist; a process containing a complex of purposeful consecutive psychological actions; technology, which includes a number of successive stages of the psychologist's activities to ensure children's achievements; a system that characterizes the relationship and interdependence of meaningful elements. The main principles of psychological support in a preschool education institution, which are guided by a practical psychologist, are characterized. The main technologies of psychological correction, represented by methods used in practice with children of older preschool age, are proposed.

Key words: inclusive education, special psychology, psychological support, child with special educational needs, older preschool age.

УДК 373.2.043.2:159.922.76]-056.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.44.14>

Колбасова Х.В.

аспірантка

Інститут спеціальної педагогіки

і психології імені Миколи Ярмаченка

Національної академії педагогічних

наук України

Удосконалення сучасної системи української освіти відповідно до принципів гуманізації та індивідуалізації передбачає максимальний облік психологічних особливостей дітей та створення умов, що сприяють своєчасному та повноцінному розвитку всіх боків особистості [5]. Відповідно, порушуються питання різнобічного розвитку дитини як активного суб'єкта

життєдіяльності та надання їй кваліфікованої психологічної підтримки в означеному напрямі. Певною мірою це стосується і дітей старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами (далі – ООП). При цьому особливої значущості набувають наукові розвідки, які визначають завдання, розроблення принципів психологічної підтримки дітей та дають

змогу більш диференційовано впливати на потенційні можливості дитини.

Цілісну інноваційну концепцію психологічної підтримки старших дошкільників в умовах інклюзивного навчання та виховання висвітлено у дослідженнях українських та зарубіжних науковців, серед яких: І. Долінчук [4], Л. Дабіжа [3], Л. Нечипорук [11], М. Безп'ята [1], Н. Зимівець [7], Н. Турчан [16], О. Кас'яненко [8], Т. Поніманська [10], Ю. Соловей [14], А. Aubert [17], Н. Ginner Hau [18], М. Schuelka [19], S. Molina [17], T. Engsig [5], T. Schubert [17] та ін.

Аналіз наукової літератури дає змогу виокремити концепцію інклюзивного навчання та виховання, яка спирається на такі основні принципи: лінія інтеграції повинна проходити через забезпечення «психологічної готовності» дітей до спільного навчання; вироблення батьківської толерантності; рання диференціація, корекція та контроль за розвитком дітей; облік актуального, найближчого та перспективного розвитку; розроблення програм психологічної підтримки для оптимальної реалізації вікових можливостей дітей; готовність закладу до прийому дітей з ООП; надання кваліфікованої консультативної допомоги педагогам та батькам тощо [1; 4; 6; 9–11; 13; 16–18].

За останнє десятиліття українська наука просунулася у цьому напрямі й у теоретичному, й у практичному плані: теоретично підтверджено необхідність ранньої інтеграції дітей з ООП у соціум, сконструйовано модель інтеграції дітей із сенсорними порушеннями, здійснюється практична інтеграція дітей з ООП [6; 13].

Практика створення оптимальних умов для успішного освітнього процесу, соціальної адаптації, індивідуалізації кожної дитини незалежно від рівня психофізичного розвитку та довготривалості інтеграційних аспектів перебуває у сучасній науці та практиці на стадії активних процесуальних розробок, зокрема і для старших дошкільників.

Успішна адаптація старших дошкільників з ООП в умовах сучасного соціуму необхідна та можлива у спеціально організованому середовищі інклюзивного навчання, ураховуючи психологічну підтримку, яку надає практичний психолог закладу дошкільної освіти.

Практичний психолог в освітньому закладі повинен володіти знаннями вікових особливостей психічного розвитку дітей. Не менш важливими є професійні знання вікової психології дорослих. Це необхідно для правильного оцінювання позиції дорослих по відношенню до своєї дитини, для аналізу їхньої спільної діяльності, взаємодії та вза-

ємовпливу, ресурсності батьківського оточення тощо. Важливими аспектами діяльності практичного психолога є психологічна підтримка дітей з ООП та супровід родини, яка виховує дитину.

Психологічну підтримку старших дошкільників можна розкрити через спеціальне соціальне середовище дитячо-дорослої взаємодії, побудоване на принципах співпраці, сприяння, забезпечення та підтримки у вирішенні проблем інклюзивного навчання, яке є основною умовою ефективності освітнього процесу у дошкільному закладі щодо збереження психологічного здоров'я всіх суб'єктів взаємодії, їх повноцінного розвитку та особистісного зростання [15]. Діти, батьки, вихователі, психологи є рівноправними учасниками освітнього процесу, оскільки саме завдяки об'єднанню цілей та прагнень можна досягти позитивних результатів у вихованні та навчанні. Основою такої взаємодії є трикутник партнерства батьків, вихователя/психолога та дитини. Налагодження партнерських стосунків, урахування культурних традицій, побутових звичок, особливостей морального виховання, інтересів родини сприяють постійному обміну інформацією між батьками та освітянами, які працюють із дитиною. Таким чином, забезпечуються результативність та успішність психологічної підтримки, регенерується процес безперервної взаємодії та рефлексії тих чи інших учасників процесу [12].

Соціальний розвиток дітей з ООП дошкільного віку характеризується своєрідністю становлення їхніх взаємин із дорослими та однолітками, визначає за доцільне формування індивідуальної корекційної допомоги, спрямованої на засвоєння соціального досвіду та розвиток системи соціальних зв'язків, що передбачає психологічну діагностику, визначення особистісного психоемоційного напрямку розвитку та комплексної програми психологічного супроводу дитини, про яку було зазначено раніше [4].

Слід окремо підкреслити, що соціальна адаптація є початковою стадією соціалізації особистості, оскільки це є процес ефективної взаємодії особи із соціальним середовищем. На цій стадії зазвичай відбувається входження дитини з ООП у соціум: оволодіння елементарними нормами та правилами поведінки, соціальними ролями, засвоєння простих форм діяльності, основних життєвих компетентностей та багато іншого [14].

Відповідно до державних освітніх стандартів дошкільної освіти, у закладах освіти необхідно враховувати індивідуальні потреби дитини, пов'язані з її життєвою

ситуацією та станом здоров'я, що визначають особливі умови здобуття ним освіти. Зазначимо, що багато визначень і практичних підходів до реалізації тих чи інших проблем в інклюзивному просторі зазнали змін. Наприклад, дитина з особливими освітніми потребами – це є не лише дитина, що має особливості зі здоров'ям, а й та, що є іноземцем і погано/або взагалі не розуміє українську мову, батьки якої знаходяться у зоні бойових дій, та ін. [16].

Пріоритетним завданням сучасної психологічної підтримки дітей старшого дошкільного віку є створення адаптивних психологічних умов для успішної інтеграції в інклюзивний простір, які передбачають:

- створення для дітей емоційно сприятливого мікроклімату в групі;
- урахування індивідуальних особливостей розвитку дітей у єдності інтелектуальної, емоційної та поведінкової сфер їх прояву;
- надання допомоги дітям, які потребують адаптованих/модифікованих навчальних програм, спеціальних форм організації їхньої діяльності;
- підвищення психологічної компетентності вихователів, батьків із питань виховання та розвитку дитини;
- залучення, за потреби, батьків до участі у роботі з психологом та ін. [2; 4; 9; 12].

Аналіз науково-практичної літератури [1; 3; 7; 9; 11; 13; 17] дає змогу констатувати, що психологічну підтримку можна розглядати у кількох аспектах: по-перше, як професійну діяльність психолога, здатного надати допомогу та підтримку в індивідуальному освітньому процесі дитини з ООП; по-друге, як процес, що містить комплекс цілеспрямованих послідовних психологічних дій, які допомагають дошкільнику зробити самостійний вибір під час вирішення освітніх завдань; по-третє, як технологію, що включає низку послідовних етапів діяльності психолога із забезпечення формування когнітивної, емоційної, вольової, саморегуляційної сфер тощо; по-четверте, як систему, що характеризує взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємозумовленість елементів: цільового, змістовного, процесуального та результативного.

Психологічна підтримка дітей старшого дошкільного віку з ООП, окрім означеного, спрямована на забезпечення узгоджених процесів, а саме: супровід розвитку дитини та психологічна допомога у процесі навчання, виховання, соціалізації, корекції наявних порушень (згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 10.04.2019 № 530 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти» (зі змінами, внесе-

ними згідно з постановами КМУ № 769 від 28.07.2021; № 483 від 26.04.2022), акцентуючи увагу саме на корекційному складнику, який спрямований на виявлення та усунення наявних порушень та розкриття потенційних можливостей дитини, досягнення нею оптимального рівня розвитку.

Психологічна підтримка дітей з ООП в умовах інклюзивного навчання сьогодні є не просто комплексом різноманітних методів корекційно-розвиткової роботи, це особлива культура підтримки та допомоги дитині, що сприяє успішній адаптації, реабілітації та особистісному зростанню особи у соціумі. Основним завданням психологічної підтримки є забезпечення доступного, якісного та ефективного розвитку з урахуванням індивідуальних можливостей зростаючої особистості, а також розвитку адаптивних соціальних якостей, необхідних для вступу до школи.

Для педагогічного колективу важливо побудувати систему підтримки дітей у єдності виховання та навчання. Процес психологічної підтримки у закладі дошкільної освіти здійснюється практичним психологом та включає: створення емоційно позитивного середовища; обов'язкове навчання батьків психологічним прийомам спілкування зі своєю дитиною та прийомам занять, що сприяють розвитку в умовах дому, побуту.

Основними принципами психологічної підтримки є:

- комплексний, міждисциплінарний підхід;
- безперервність підтримки дитини в освітньому процесі;
- інформаційно-методичне забезпечення процесу підтримки;
- психологічне проектування (прогнозування) підтримуючої/ супроводжуючої діяльності;
- активне залучення батьків, педагогічного та дитячого колективу до заходів психологічного супроводу [2; 8; 13; 15; 16; 19].

Реалізація мети психологічної підтримки досягається основними функціями: інформаційною, спрямовуючою та розвитковою.

Інформаційна функція підтримки полягає у широкому оповіщенні всіх зацікавлених осіб про форми та методи психологічного супроводу. Насамперед це стосується педагогічних працівників закладу освіти та батьків дітей. Інформаційна функція забезпечує відкритість процесу підтримки, що узгоджується з принципами відкритої освіти, а також, своєю чергою, робить усіх зацікавлених осіб активними учасниками [7].

Спрямовуюча функція підтримки забезпечує узгодження всіх зацікавлених суб'єктів освітніх відносин для забезпечення коор-

динації їхніх дій на користь дітей. Разом із тим спрямовуюча функція передбачає, що провідною особою у цих діях, через його професійну компетенцію, стає практичний психолог освітнього закладу [15].

Розвиткова функція забезпечується діяльністю вихователів, практичного психолога, інших педагогічних працівників закладу освіти, які використовують у практиці корекційно-розвиткові технології навчання та виховання [14].

У сучасній спеціальній психології задля підтримки дітей старшого дошкільного віку в інклюзивному просторі виділяють соціоігрові технології. Ці технології засновані на театральних вправах, які навчають іграм, що розвивають психічні функції. Основні методи, що використовуються у психокорекційній практиці з дітьми старшого дошкільного віку, можуть бути умовно об'єднані в три великі групи: метод ігрової терапії, методи артотерапії, методи поведінкової терапії.

Ігрова психотерапія – це психотерапевтичний метод, заснований на принципах динаміки психічного розвитку і спрямований на корекцію емоційного стресу у дітей за допомогою різноманітних ігрових матеріалів [11]. Найбільш відомими вправами означеного методу є «Мої іграшки», «Коробка гарного настрою», «Створення історій за допомогою шарфа» та ін.

Артотерапія – сукупність методик, під час яких фахівцем використовуються різні види мистецтва через своєрідну символічну форму. Така специфіка методу дає змогу стимулювати художньо-творчі прояви дитини, здійснюючи корекцію особливостей психосоматичного розвитку, формування психоемоційних процесів, спрямовуючи особистісний розвиток особистості [3]. Умовно можна зазначити такі види артотерапії: музикотерапія (через сприйняття музики, вокалотерапія – через спів); кінезіотерапія (танцювальна терапія, корекційна ритміка, психогімнастика – лікувальна дія рухами); бібліотерапія (корекційна дія читанням, переказами прочитаного та обговоренням різних аспектів твору), казкотерапія (слухання або творення історій); імаготерапія (вплив через образ, театралізацію, лялькотерапія, образно-рольова драматизація та ін.); ізотерапія (малюнкова терапія).

Методи поведінкової корекції розроблено в контексті поведінкового підходу у формі поведінкової терапії. Поведінкова терапія використовує принципи і моделі теорії навчання, науку про поведінку (біхевіоризм), зокрема і з метою визначення цілей, процедур психокорекції, об'єктивної оцінки результатів [1].

Таким чином, технології психологічної корекції представлені методами, застосування яких має бути узгоджене з віковими та індивідуальними особливостями дітей. Їхній потенціал сприяє нівелюванню негативних особистісних та поведінкових проявів.

Підсумовуючи, зазначимо, що інклюзивне навчання ґрунтується на трьох важливих моментах психологічної підтримки дітей з ООП: визнання цінності та індивідуальності кожної дитини; можливість адаптації/модифікації освітньої програми; готовність практичного психолога/вихователя взаємодіяти з кожною дитиною незалежно від її особливостей. Окрім того, головними завданнями практичного психолога в інклюзивному просторі є здатність навчити оточуючих (сім'ю, родину, колектив дітей та їхніх батьків, педагогів) сприймати та поважати дитину з ООП, доброзичливо та толерантно ставитися до неї у побуті, забезпечити для всіх рівні можливості, цінувати здібності дитини з ООП, створювати систему підтримки колективної взаємодії у групі/класі. Результативність психологічної підтримки забезпечується змістовно-технологічними процесами корекційної роботи, чинниками успішної адаптації та інтеграції старших дошкільників в інклюзивний простір. Функціональна спрямованість освітан, які працюють у системі виховання, навчання, підтримки, повинна містити спеціальні методичні прийоми, які дають змогу розширювати змістовний бік виховної, корекційної та розвиткової роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безп'ята М., Мицько В. Психолого-педагогічні умови упровадження інклюзивного навчання в діяльності закладу дошкільної освіти. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. Т. 3. № 1. С. 153–156.
2. Бойчук Ю., Казачінер О. Форми, методи та прийоми співпраці фахівців із батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Матеріали II науково-практичної конференції «Теоретичні аспекти розвитку педагогічної освіти в Україні»*, м. Миколаїв, 4–5 вересня 2020 р. Миколаїв, 2020. С. 46–50.
3. Дабіжа Л., Дабіжа К., Комарівська Н. Використання арт-технологій у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. № 4. С. 64–71.
4. Долінчук І., Котлова Л., Хворова Г. Педагогічний супровід дітей із комплексними порушеннями: методичні рекомендації. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2022. 27 с.
5. Дрозд Л., Ляска О., Пшенична Н. Інклюзивна освіта: реалії сьогодення та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 2 (7). С. 853–863.

6. Дурманенко О. Освітня діяльність у групах раннього віку : навчально-методичний посібник. Луцьк : ФОРМ Мажула Ю., 2022. 188 с.
7. Зимівець Н., Спільник Н. Безбар'єрне спілкування дітей молодшого шкільного віку з ментальними порушеннями. *Grail of Science*. 2022. № 22. С. 224–228.
8. Кас'яненко О., Лалак Н., Фенчак Л. Інклюзивне дистанційне навчання в сучасному освітньому просторі: способи організації, шляхи, методи, ефективність. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 9 (14). С. 149–159.
9. Коломоєць Т. Формування системи спеціальної освіти для дітей з особливими потребами в Україні. *Нова парадигма*. 2015. № 123. С. 195–205.
10. Поніманська Т. Реалізація особистісних пріоритетів гуманістичного виховання дітей дошкільного віку. *Педагогічний дискурс*. 2007. № 1. С. 109–115.
11. Нечипорук Л. Ігротерапія в соціально-педагогічній роботі як метод моделювання взаємодії з соціальним оточенням. *Інноватика у вихованні*. 2022. № 16. С. 180–189.
12. Радь С., Слозанська Г. Взаємодія педагогів з батьками дітей з особливими освітніми потребами: теоретичний вимір. *Актуальні проблеми сучасної психологічної науки: виклики сучасності* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської студентської Інтернет-конференції, м. Житомір, 10 жовтня 2022 р. Житомир, 2022. С. 167–169.
13. Свйонтик О. Індивідуальний підхід до дитини в застосуванні технології раннього втручання. *Молодь і ринок*. 2022. № 3–4 (201–202). С. 107–113.
14. Соловей Ю. Соціальна адаптація дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. № 1 (50). С. 260–263.
15. Тарабасова Л., Хомич О. Становлення ціннісних орієнтацій дитини дошкільного віку. *Ціннісні орієнтири в сучасній освіті; теоретичний аналіз та практичний досвід* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Дніпро, 10 листопада 2022 р. Дніпро, 2022. № 87. С. 273–277.
16. Турчан Н. Інклюзивна група у закладі дошкільної освіти як ресурсне середовище успішної соціальної орієнтації та адаптації дітей дошкільного віку. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 2 (203). С. 65–68.
17. Aubert A., Molina S., Schubert T. Learning and inclusivity via Interactive Groups in early childhood education and care in the Hope school, Spain. *Learning, Culture and Social Interaction*. 2017. № 13. С. 90–103.
18. Björck Akesson E., Ginner Hau H., Selenius H. A preschool for all children? Swedish preschool teachers' perspective on inclusion. *International Journal of Inclusive Education*. 2022. № 26 (10). С. 973–991.
19. Engsig T., Schuelka M. On the question of educational purpose: complex educational systems analysis for inclusion. *International Journal of Inclusive Education*. 2022. № 26 (5). С. 448–465.